

ตรีกายตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนาหายาน

Triḱāya Belief in Mahāyāna Buddhism

พระศุภวัฒน์ สุขวาทมน (เกตุกระตัก)

Phra Supawat Sukkhawattano (ketkatuk)

นักศึกษาปรัชญาดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยพุทธศาสตร์และปรัชญา

Doctor of Philosophy Students Program Buddhism and Philosophy Research

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

Mahamakut Buddhist University Isan Campus

Corresponding Author, E-mail: Supawat.bbooyy1989@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการวิเคราะห์เรื่องตรีกายตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนาหายาน โดยถ่ายทอดมุมมองในเชิงพรรณนาเอกสาร จากการศึกษาพบว่า ตรีกาย เป็นการตีความจากเหล่าคณาจารย์ของมหายานที่พยายามให้พระพุทธเจ้ามีตัวตนดำรงชีพอยู่ทั้งนี้ ตรีกาย หมายถึง พระกายทั้งสามของพระพุทธเจ้า ประกอบด้วย ธรรมกาย คือ กายแท้จริงที่เป็นหลักธรรมอันแท้จริงไม่มีเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุดนิรมาณกาย คือ กายเนื้อมีการเกิด แก่ เจ็บและตาย จนสามารถพัฒนาศักยภาพกลายเป็นพุทธะได้ และสัมโมคคกาย คือ กายที่เป็นทิพย์ภาวะยังคงดำรงอยู่เพื่อโปรดช่วยเหลือแก่เหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลายที่มีคติความเชื่อและสามารถเป็นกุสโลบายในการเผยแผ่พุทธศาสนาแก่คนทั่วโลกได้ ในทางตรงกันข้ามพระพุทธเจ้าถูกมองว่าเป็นเหมือนเทพเจ้าที่สามารถสวดมนต์ร้องขอได้เพราะเชื่อว่าพระพุทธองค์ประทับที่ดินแดนพุทธเกษตรหรือโลกธาตุที่ใดที่หนึ่ง และยังคงสดับเสียงสวดมนต์ของเหล่าพุทธศาสนิกชนอยู่ ดังนั้นผู้จะเข้าถึงต้องตั้งมั่นโพธิจิตตามหลักโพธิสัตตวจรียา หากยกระดับจิตมีบารมีเต็มเปี่ยมแล้วสามารถเข้าถึงดินแดนพุทธเกษตรได้ ซึ่งปัจจุบันมีผู้นับถือมากแถบในประเทศจีน เกาหลี ธิเบต ภูฐาน เป็นต้น

คำสำคัญ: คติความเชื่อ; ตรีกาย; พระพุทธศาสนาหายาน

Abstract

This academic article aims to present an analysis of the Triḱāya belief in Mahāyāna Buddhism by conveying documentarily descriptive perspectives. The study was found that Triḱāya is an interpretation from the faculty of Mahāyāna masters, who try to keep the Lord Buddha alive. Triḱāya refers to the three bodies of the Lord Buddha: Dhammakāya is the real body, which is the true teaching (Dharma) without the basics, middle

and end. Niramāṅkāya is a physical body that is born, old, sick, and dies until being able to develop its potential to become a Buddha. Lastly, Sambhogakāya is a divine body that is in existence to help all beings. These three bodies are believed by only Mahāyāna practitioners and are applied to spread Buddhism around the world. On the other hand, the Buddha is seen as a deity, whom people can pray for what they want as they believe that the Buddha lives somewhere on the land or realm of Buddhism and is still listening to the prayers of all Buddhists. Therefore, those, who are able to reach the Buddha's realm, must dedicate themselves to Bodhicitta according to Bodhisattva Chariya or practice. If they can have perfection of mind, they can reach the Buddha's realm. At present, there are many believers of the Trikāya in China, Korea, Tibet and Bhutan etc.

Keywords: Belief; Trikāya; Mahāyāna Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนามีนิยามที่เป็นที่รู้จักหลักคือ พระพุทธศาสนาเถรวาทหรือพุทธดั้งเดิมกับพระพุทธศาสนานิกายมหายานหรือพุทธแบบหัวก้าวหน้าสมัยใหม่ ซึ่งพื้นฐานล้วนมาจากหลักธรรมคำสั่งสอนของพระสมณโคดมพุทธเจ้าทั้งสิ้น แต่พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นจะยึดคำสั่งสอนและจากพระเถระที่มีการทำสังคายนาครั้งที่ 1 โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมคำสั่งสอนตามทัศนะของคณาจารย์ลงไป แต่ฝ่ายพระพุทธศาสนามหายานนั้นเกิดหลังจากสังคายนาครั้งแรกเกือบสามร้อยปีหลัง เหตุเพราะมีเหล่าคณาจารย์หลากหลายนิยามย่อยผนวกกับมีพุทธบริษัทคนรุ่นใหม่หรือแนวคิดก้าวหน้าที่เป็นวัยหนุ่มสาว โดยอาศัยว่า “มีพุทธานุญาตแก้ไขสิกขาบทเล็กน้อยได้” ด้วยเหตุนี้จึงก่อให้เกิดแนวคำสอนที่ทำให้คลาดเคลื่อนหรือมีเป้าหมายสูงสุดที่เปลี่ยนไปคือ พระพุทธศาสนาเถรวาทมุ่งเน้นเป็นอรหันต์ ส่วนพระพุทธศาสนามหายานมุ่งเน้นเป็นพระโพธิสัตว์ และอีกประการหนึ่งคือ มีการแยกนิกายออกมามากมายเกิดจากการตีความของเหล่าคณาจารย์แล้วยึดเชื่อถือปฏิบัติตามต่อกันมา (เสถียร โปธิ์นันทะ, 2563 : 26-27)

พระพุทธศาสนามหายานซึ่งมีเหล่าคณาจารย์ได้แต่งคัมภีร์ที่เกิดจากการตีความหลักธรรมหรือความเชื่อจำนวนมาก อาจมีการคลาดเคลื่อนของคำสอนไปอยู่ค่อนข้างมากเนื่องจากทัศนะคติของแต่ละนิกาย ตามแต่ละยุคเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมในสมัยนั้นๆ เป็นที่รู้จักกันดีอย่างนิกายวัชรยานในธิเบตซึ่งมีประมุขคือ องค์ดาไลลามะ พระองค์ก็ยึดหลักคำสอนตามแนวของคณาจารย์แต่เมื่อสภาวะการสังคมโลกที่ทันสมัยไปมากพระองค์ก็มีการปรับเปลี่ยนแนวทางการเผยแผ่สู่สังคมโลกมากยิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่าในประเทศฝั่งยุโรปจะหันมานับถือหรือมุ่งศึกษาคำสอนแนวปฏิบัติตามนิกายมหายานมากยิ่งขึ้น เพราะองค์ดาไลลามะ ท่านจะสอนธรรมะที่เป็นทั้งภาษาธิเบตเองก็ดีและใช้ภาษาอังกฤษในการอธิบายธรรมะ จึงทำให้คำสอนพระพุทธศาสนาเข้าถึงยุโรปมากยิ่งขึ้น ในคำสอนและคติความเชื่อของพระพุทธศาสนาที่ยกมาครั้งนี้คือเรื่อง ตรีกาย ซึ่งเป็นการตีความที่เกิดจากนิกายมหายาน จุดเด่นชี้ให้เห็นว่าการมีตัวตนหรือความยิ่งใหญ่ของพุทธภาวะยังมีอยู่ ดังนั้นผู้ที่มีโพธิจิตก็ควรที่จะเข้าใจหลักของตรีกายด้วยเช่นกัน เพื่อเป็นแรงจูงใจในการเชิญชวนเหล่ามหาชนให้หันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นที่รู้จักกันดีในสโลแกนที่ว่า “มหายานเพื่อมหาชน” ถือว่าเป็นจุดเด่นของพระพุทธศาสนามหายานจึงเป็นการเอาอกเอาใจของผู้ที่ยังไม่เข้าถึงแก่นธรรมที่แท้จริง

ดังนั้น ด้วยเหตุใดคือการยกอุบายธรรมด้วยการตีความจากกายของพระพุทธเจ้าของเหล่าคณาจารย์ผู้การเผยแผ่ในหลักคำสอนทำให้เรื่องตริกายจึงเป็นที่น่าสนใจของพุทธศาสนิกชน มีแรงจูงใจอย่างแท้จริงทำให้นิกายมหายานเป็นที่รู้จักของคนทั่วโลกมากกว่าเถรวาท และมีผลต่อความคลาดเคลื่อนจากหลักธรรมมาน้อยเพียงใด

ความหมายของ ตริกาย

กายของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า ตริกาย นี้ได้มีนักวิชาการได้นิยามอธิบายความหมายตามทัศนะไว้ได้หลากหลาย ดังนั้นจึงได้รวบรวมความหมายมาไว้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554) พระกายทั้ง 3 ของพระพุทธเจ้าตามคติพระพุทธศาสนา นิกายมหายาน ได้แก่ 1) ธรรมกาย คือ พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า 2) สัมโสกกาย คือ กายทิพย์หรือกายละเอียดของพระพุทธเจ้า และ 3) นิรมานกาย คือ กายที่เป็นชั้น 5 และปรากฏแก่มนุษย์ทั่วไป ซึ่งบางที่เรียกว่า รูปกาย

ทองใบ หงส์เวียงจันทร์ (2532 : 42-45) ได้อธิบายความหมายของ ตริกาย ว่าเป็นกายที่ไม่มีรูปร่าง ไม่มีแก่นสาร เป็นอมตะเป็นอยู่อย่างนี้ตลอดมาจนถึงปัจจุบันและจะมีไปยัอนอนาคต ดังนี้ 1) ธรรมกาย เป็นแก่นแท้จริงของหลักแห่งธรรมะซึ่งไม่มีสีสังรูปร่างตัวตน ไม่มีที่มาจากไหนเพราะเป็นทุกสรรพสิ่งปรากฏเป็นนิรันดกาล 2) สัมโสกกาย เป็นกายที่ประกอบด้วย มหากรุณาธิคุณ และมหาปัญญาธิคุณ ปรากฏรูปแห่งสัญลักษณ์แห่งปณิธาน 3) นิรมานกาย เป็นกายเนื้อที่แสดงออกในรูปความเป็นมนุษย์ด้วยการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เพื่อให้ได้พิจารณาถึงกฎแห่งไตรลักษณ์และถือเป็นแบบอย่างแห่งการบรรลุพระโพธิญาณ

เดอ แบรี และวิลเลียม ซีโอเดอร์ (2512 : 327-328) ได้อธิบายความหมายกายของพระพุทธเจ้าฝ่ายมหายานมีอยู่ 3 กาย คือ ธรรมกาย สัมโสกกายและนิรมานกาย ซึ่งทั้งสามกายนี้เป็นเอกบุปในมูลฐานที่เกี่ยวข้องกันและมีความเป็นเสถียรภาพซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ธรรมกายเป็นมูลฐานของสัมโสกกายที่อยู่ในโลกและจักรวาลทั้งปวงแต่จะแตกต่างกันไปตามภูมิลักษณะของภูมิภาคนั้นๆ โดยที่สัมโสกกายจะต้องอาศัยธรรมกายนี้เพื่อควบคุมประสบการณ์ของตนที่ตนปรารถนาได้ตามใจประสงค์ ส่วนนิรมานกายจะเปิดเผยจากการเกิดที่ขำนาญด้วยการตรัสรู้และเข้าสู่พระนิพพาน เหตุเพราะว่านิรมานกายนี้จะมีอำนาจที่ลึกลับซับซ้อนในการนำพาเหล่ามนุษย์ไปสู่การตรัสรู้ตามอีกมากมาย

Nalinaksha Dutt (1976 :141) ได้อธิบายความหมายกายของพระพุทธเจ้านั้นว่ายังเป็นข้อถกเถียงวิจารณ์กันอยู่ คือแท้จริงแล้วกายของพระพุทธเจ้ามีจำนวนมากหรือน้อยเพียงใด ซึ่งในช่วงแรกมหายานนิกายมาธยมิกโดยมีท่านนาคคารชุนกล่าวว่ามีเพียง 2 กาย คือ นิรมานกาย เป็นกายที่เหมือนปุถุชนทั่วไปที่มีการเกิด แก่ เจ็บและตาย และธรรมกาย คือ กายที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า แต่ต่อมาภายหลังจึงมีนิกายโยคจารย์เพิ่มกายที่เรียกว่า สัมโสกกาย

ประยงค์ แสนบุราณ (2548 : 29) ได้กล่าวไว้ว่ากายของพระพุทธเจ้าอาจมีมากกว่า สามกาย เป็นเพราะนิกายมหายานในยุคหลังมีการเพิ่มเติม แต่ในที่สุดสรุปได้ว่ามีอยู่ 3 กาย ดังนี้ 1) นิรมานกาย คือ กายที่ประกอบด้วยธาตุ 4 และชั้น 5 มีภาวะเป็นไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์ 2) ธรรมกาย คือ กายที่สมบูรณ์มีปัญญาธิคุณ วิสุทธิคุณและมหากรุณาธิคุณ และ 3) สัมโสกกาย คือ เป็นกายที่นิกายมหายานบัญญัติสร้างขึ้นมาเพื่อแสดงให้ถึงความมีอยู่ของพระพุทธเจ้าที่สถิตอยู่ในพุทธเกษตร ดำรงเป็นอมตะ

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ชาญเสน (2554 : 106-113) ได้อธิบายความหมายกายของพระพุทธเจ้าว่า พุทธศาสนาทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายานในตอนแรกเห็นพ้องกันว่าพระพุทธเจ้ามีกายเพียง 2 กาย คือ ธรรมกายกับนิรมานกาย ส่วนมหายานนิกายรุ่นหลัง

เพิ่ม สัมโภคกาย เข้ามาเป็น 3 กาย คือ 1) ธรรมกาย คือ พุทธวงนะหรือสังขารที่สั่งสอนแก่เหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลายกล่าวคือ “ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นตถาคต ผู้ใดเห็นตถาคตผู้นั้นเห็นธรรม 2) นิรมาณกาย คือ รูปกายที่สร้างขึ้นเป็นอุบายเพื่อมีความใกล้ชิดกับมนุษย์ที่เป็นเจ้าชายสิทธัตถะและสามารถพัฒนาตนเองสู่ความเป็นพระพุทธรูปได้ 3) สัมโภคกาย คือ กายที่ปรากฏเพื่อสั่งสอนธรรมแก่เหล่า พระโพธิสัตว์ พรหม เทพ ทั้งหลาย และสัมโภคกายนี้ยังสามารถแบ่งออกได้อีก 2 ชนิด คือ สวมโภคกาย และปรสัมโภคกาย

พระมหาโมคคัลโล (2558 : 44) ได้อธิบายความหมายของตรีกายว่า เป็นภาวะของพระพุทธรูปเจ้าผู้มีวิถุประสงค์เพื่อในรูปกายที่เป็นมนุษย์นั้นเป็นเพียงภาคหนึ่งของธรรมกายที่เป็นอมตะเท่านั้น ดังนั้นแล้วเมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานก็เป็นเพียงการนิรมาณกายย้อนกลับคืนสู่ภาวะเดิมคือ สัมโภคกาย ฉะนั้นแล้วพระโคตมพุทธเจ้าก็ยังไม่ได้หายไปไหน แต่พระองค์ยังคงอยู่ในรูปของสัมโภคกายในสักแห่งหนึ่งของจักรวาล

อภิชาต โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์ (2539 : 112-113) ได้อธิบายความหมายของตรีกายว่า กายของพระพุทธรูปเจ้าเดิมมีเพียง 2 กาย คือ ธรรมกายกับนิรมาณกาย แต่เมื่อยานยุคหลังมีการเพิ่ม สัมโภคกาย เข้ามาซึ่งเป็นการสำแดงปรากฏให้เห็นเฉพาะหมู่เหล่าพระโพธิสัตว์เพื่อแสดงธรรม โดยมีทิพยภาวะรัศมีแผ่ซ่านปกคลุมไปทั่ว ซึ่งปัจจุบันพระโพธิสัตว์ทั้งหลายก็ยังคงเห็นพระศากยมุนีพุทธเจ้าที่อยู่ในรูปของสัมโภคกายอยู่และยังสดับคำสวดมนต์ของเหล่าปวงชนอยู่ ทั้งนี้ที่พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานนั้นเป็นเพียงปรากฏในรูปของนิรมาณกายเท่านั้น ส่วนธรรมกาย คือ เป็นภาวะอมตะไม่มีเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด และถือว่าธรรมกายนี้เป็นกายที่สูงล้ำ

จึงสรุปได้ว่า แรกเดิมทีเมื่อยานนิกายมหายานิกายแบ่งกายของพระพุทธรูปเจ้าเพียง 2 กายเท่านั้น ซึ่งยอมรับตรงกับฝ่ายเถรวาท แต่ในยุคหลังมีนิกายโยคจารเพิ่มเป็น 3 กาย ดังนี้ 1) นิรมาณกาย คือ กายของพระพุทธรูปเจ้าที่มีการเกิด แก่ เจ็บและตายเหมือนปวงชนทั่วไปที่เป็นการสำแดงให้แก่เหล่าสาวกได้เกิดการพิจารณาเห็นความเป็นไปของกฎไตรลักษณ์และนำไปสู่การตรัสรู้ตามพระพุทธรูปเจ้า 2) ธรรมกาย คือ กายที่สมบูรณ์ของพระพุทธรูปเจ้าดำรงขันธเป็นอมตะแผ่ซ่านไปทั่วสากลโลกธาตุ ประกอบด้วย ปัญญาธิคุณ วิสุทธิคุณและมหากรุณาธิคุณ 3) สัมโภคกาย คือ กายทิพย์ของพระพุทธรูปเจ้าที่ประทับอยู่ที่ใดสักแห่งในจักรวาลและยังคงแสดงธรรมแก่เหล่า พระโพธิสัตว์หรือเทวภูมิอยู่ แสดงถึงการมีอยู่ของพระพุทธรูปเจ้าที่ยังไม่ได้หายไปไหน

ประเภทของตรีกาย

1. ธรรมกาย หมายถึง กายของพระพุทธรูปเจ้าที่เป็นปรมัตตสังขาร ดำรงอยู่เป็นนิรันดร์ ไม่มีเบื้องต้น ท่ามกลางและที่ สุด
2. นิรมาณกาย หมายถึง กายของพระพุทธรูปเจ้าที่แสดงออกให้รูปของความเป็นไปแห่งกฎไตรลักษณ์หรือสำแดงเป็นเจ้าชายสิทธัตถะกุมาร และเสด็จดับขันธปรินิพพานในที่สุด แต่เป็นเพียงการสำแดงให้มนุษย์ทั่วไปได้เห็นเท่านั้น
3. สัมโภคกาย หมายถึง กายของพระพุทธรูปเจ้าที่ประทับ ณ แดนสวรรค์หรือสุขาวิดี เช่น พระอมิตาภะพุทธเจ้า หรือแม้แต่ พระศรีอริยเมตไตรยซึ่งปรากฏกายแสดงพระธรรมแก่เหล่าพระโพธิสัตว์และเทวดาทั้งหลาย

คติความเชื่อเรื่องตรีกาย

พุทธศาสนมหายานถือได้ว่าเกิดหลังจากที่ปฐมสังคายนากลับมาเรียบร้อยแล้ว แต่มีเค้าจากการตีความในพระธรรมวินัยมาก่อนนั้นอยู่แล้ว ต่อมากลายเป็นนิกายใหม่เรียกว่า มหายาน แปลว่า ยานใหญ่ที่ประเสริฐกว่าสาวกยานและปัจเจกยาน (เสถียร โปธิ์นันทะ, 2522 : 3) ซึ่งเกิดจากเหล่ามหาชนคนรุ่นใหม่ที่เป็นคณาจารย์ทั้งฆราวาสและพระภิกษุ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่มีแนวคิดที่ก้าวหน้าเพื่อจะขับเคลื่อนพุทธศาสนาให้แผ่หลายมากยิ่งขึ้น และทั้งยังต้องแข่งขันเพื่อดำรงคงไว้ซึ่งหลักแห่งพระธรรม ซึ่งในเวลานั้นมีหลากหลายคติความเชื่อกับศาสนาอื่นถือได้ว่าเป็นคู่แข่งที่น่ากลัว จึงมีแนวคิดจากกลุ่มชาวพุทธรุ่นใหม่พยายามตีความในหลักธรรมที่มีการแก้ไข เพิ่มเติม ปรับปรุง จากเมื่อครั้งปฐมสังคายนาก็ไม่ได้ทิ้งหลักธรรมที่สำคัญของพระพุทธเจ้าแต่อย่างใด เพื่อให้ธรรมะนั้นไม่ได้เป็นเพียงคำสอนในหมู่พระภิกษุที่รอบรู้หรือกลุ่มนักปราชญ์เพียงอย่างเดียว แต่จะขยายเนื้อความในหลักธรรมไปสู่ชาวบ้านได้ง่ายมากยิ่งขึ้นและจำนวนมาก จึงก่อให้เกิดแนวคิดที่ว่า “มหายานเพื่อมหาชน” คือ ยานใหญ่สู่จิตใจของเหล่ามหาชนทุกชนชั้น วรรณะ โดยไม่เลือกเพียงเฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งด้วยหลักการง่ายๆที่ทุกคนสามารถเข้าถึงหลักธรรมด้วยการที่มีเป้าหมายสูงสุดเรียกว่า โพธิสัตว์ สัตว์ที่ยังเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏด้วยมีจิตที่เมตตา กรุณา มุทิตา ต่อเพื่อนสรรพสัตว์ด้วยกัน นำพาซึ่งกันและกันสู่จุดหมายคือ สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือเข้าพระนิพพานในที่สุด หากจะกล่าวถึง พระกายทั้งสามของพระพุทธเจ้าในทัศนะความเห็นของพระพุทธศาสนมหายาน คือ สัมโภคกาย เป็นกายของความเป็นพุทธภาวะที่พระองค์ยังคงดำรงชีพอยู่ไม่ได้หายไปไหน หากแต่คงจะอยู่ในโลกจักรวาลที่ใดที่หนึ่งหรือประทับอยู่พุทธเกษตร เช่น พระอมิตาภะพุทธเจ้า (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ชาญเสน, 2554 : 124) ได้อธิบายพุทธลักษณะไว้ว่า ในนิกายวัชรยานพระองค์ทรงเป็นพระพุทธเจ้าที่สำคัญหนึ่งในห้าพระองค์ ยังดำรงอยู่เพื่อโปรดเหล่า สรรพสัตว์และยังสั่งสอนธรรมะแก่เหล่าเทวดา พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย และมีพระโพธิสัตว์ประทับข้างวรกายของพระองค์ คือ พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์กับพระมหาสัทธาปติโพธิสัตว์ ซึ่งในประเทศจีนยังมีนิกายสุขาวดีหรือนิกายวิสุทธิภูมิและมีพระสูตรที่สำคัญชื่อ มหาสุขาวดีวิสุทธิสูตร (พระวิศวกัทร เชื้อเก็ก, 2551 : 136) ที่มีวิธีการคือ เน้นการเจริญพุทธธานุสติระลึกถึงพระอมิตาภะพุทธะและปรารถนาให้ไปเกิดในแดนสุขาวดีหลังจากผู้ที่ภาวนาถึงพระอมิตาภะ ในขณะที่หมดลมหายใจนั้น เชื่อว่าจะมีเหล่าพระมหาโพธิสัตว์และพระอมิตาภะพุทธเจ้าเสด็จมารับไปยังแดนพุทธเกษตร กายของพระพุทธเจ้าในประเภทของสัมโภคกาย แสดงถึงการมีตัวตนของพระพุทธเจ้าอยู่และยังคงปรากฏอยู่ในกายที่มีภาวะเป็นทิพย์คงอยู่เป็นนิรันดร์ นิรมานกาย เป็นกายของพระพุทธเจ้าที่มีความเกิด แก่ เจ็บและตาย เฉกเช่นเดียวกับมนุษย์ทั่วไป ทั้งนี้จะถูกสำแดงในรูปร่างของพระศากยมุนีหรือจุติลงมาเป็นเจ้าของชายสิทธัตถะกุมารมหาโพธิสัตว์ เพื่อลงมาบำเพ็ญเพียรบำรมิเป็นชาติสุดท้ายดังฝ่ายเถรวาทกับฝ่ายมหายานเองก็มีความเห็นตรงกันคือ อุบัติลงมาเป็นเจ้าของแล้วเสด็จหนีออกบวชบำเพ็ญทุกกิริยา ภายหลังทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางที่จะบรรลุธรรมผลจึงเปลี่ยนเป็นทางสายกลาง ท้ายสุดพระองค์ก็สำเร็จตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในภทรกัปกองค์ที่ 4 โดยอาศัยหลักธรรมที่สำคัญคือ อริยสัจ 4 ทรงรู้ถึงความทุกข์ เหตุแห่งการดับทุกข์และมรรคาสู่การดับทุกข์ และทรงประกาศศาสนาเป็นเวลา 45 ปี ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานหมด อาสวะทั้งปวง เหลือไว้เพียงพระธรรมคำสอนที่ประทานแก่เหล่าสาวกทั้งหลาย ให้นำคำสอนนั้นปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมผลนิพพานเช่นเดียวกับพระองค์ ธรรมกาย เป็นกายของพระพุทธเจ้าที่หลังจากพระองค์ตรัสรู้และดับขันธปรินิพพานคือ ดับสูญกลายเป็นหนึ่งเดียวกับสากลจักรวาล ซึ่งในธรรมกายนี้ทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายานมีความเห็นที่ตรงกัน คือ พระองค์ไม่เหลือความมีอยู่ในโลกจักรวาล หากแต่สลายเป็นหนึ่งเดียวกับสรรพสิ่งไม่มีจุดเริ่ม ท่ามกลาง ที่สุดอีกต่อไปและเหลือไว้เพียงหลักคำสอนของพระองค์เท่านั้น ขอบเขตการที่จะเข้าใจหลักการพุทธธรรมของเหล่าคณาจารย์

หลากหลายสำนักในการพยายามนำมาอธิบายหรือเชื่อมโยงให้เข้าสู่จิตใจของพุทธศาสนิกชนนั้นย่อมต้องอาศัยความรู้พื้นฐานเป็นเบื้องต้น ดังที่กล่าวมาข้างต้นในเรื่องของตรีกาย จากทัศนคติความเชื่อในการนำเสนอในการตีความของเหล่าคณาจารย์

1. การทำความเข้าใจเกี่ยวกับกายของพระพุทธเจ้า เพื่อให้สอดคล้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการเชื่อมโยงนำไปสู่ความหลักเชื่อศรัทธาแล้วนำไปปฏิบัติเพื่อให้บังเกิดผลเป็นไปตามมรรควิถีของพระพุทธศาสนาหายาน

2. ความรู้บางประการอยู่เหนือการคาดเดา เพียงแต่เป็นการอาศัยหลักของการตีความที่มีในแนวทางของผู้ซึ่งเป็นอาจารย์ที่นำมาอธิบายในรูปของสมมุติหรือบุคคลาธิฐาน และกลายเป็นแนวทางที่เรียกว่า สัทธรรมปฏิรูป ด้วยอาศัยพุทธทานุญาติในการแก้ไข เพิ่มเติม

วิเคราะห์หลักตรีกาย

หากจะพิจารณาถึงคติแนวคิดที่มองว่า ตรีกาย เป็นการแสดงทัศนคติเกี่ยวกับพระกายของพระพุทธเจ้านั้นคงไม่ใช่พุทธประสงค์หลักของคำสอนพระพุทธองค์แต่อย่างใด แต่เป็นการแสดงมุมมองของเหล่าสาวกภายหลังที่จะมุ่งให้พุทธบริษัทได้เปิดความรู้อีกด้านเกี่ยวกับพุทธลักษณะของพระองค์ เพราะระดับปัญญาชนมีความแตกต่างกันในการเข้าถึงหลักธรรมะ จึงเป็นวิธีการหรืออุบายในเชิงที่เชิญชวนให้เกิดความศรัทธาเริ่มต้นเพื่อจะเป็นการปูทางแห่งแก่นแท้ของหลักคำสอน จากนั้นเมื่อเกิดแรงศรัทธาผู้คนจะเริ่มค้นหาแนวคำสอนให้ลึกเข้าสู่แก่นที่แท้จริง ด้วยการพิจารณาจากกายของพระพุทธเจ้า คือ สัมโภคกาย ซึ่งตามพุทธประวัติถือว่าพระองค์เป็นพระบรมโพธิสัตว์ที่ถึงพร้อมทุกประการที่เปี่ยมด้วยจะลงมาจากสวรรค์กายที่เป็นมนุษย์นั้นแสดงถึงความไม่เที่ยง อนัตตา และเสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นมุมมองที่ศนະฝ่ายพุทธดั้งเดิมหรือฝ่ายเถรวาท และส่งผลให้เหล่าพุทธบริษัททั้งหลายมองว่าหลักธรรมเป็นการยากที่จะเข้าถึง มีเพียงแต่ระดับปัญญาชนเท่านั้นถึงจะเข้าใจ อีกประการหนึ่ง ธรรมกาย ทั้งสองนิกายใหญ่ในพุทธศาสนามีความสอดคล้องคล้ายกับปรัชญาของลัทธิไวเซซิกะเป็นแนวคิดของพราหมณ์ชื่อว่า กนาทะ ที่สอนว่าปรมาตมมันเป็นอมตะ ไม่มีต้นไม่มีปลาย ไม่มีการดับแตกสลายแผ่ซ่านอยู่ทั่วไป (พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, 2550 : 11)

พระพุทธศาสนาหายานพยายามที่อธิบายหลักพุทธธรรมให้เป็นเรื่องง่ายในกายเข้าถึงซึ่งคำสอนด้วยการยกเรื่องกายของพระพุทธเจ้าให้มีตัวตนและมุ่งให้เหล่ามหาชนบังเกิดโพธิจิตปรารถนายากจะเป็นพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ เพื่อช่วยเหลือเหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลาย ด้วยการปฏิรูปความคำสอนให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและผนวกกับความเชื่อพื้นฐานเดิมของประชาชนในแต่ละพื้นที่แตกต่างกันออกไป แต่ทั้งนี้ก็ได้ละทิ้งจุดมุ่งหมายสำคัญคือพระนิพพาน เพียงแต่จะช้าหรือเร็วก็ขึ้นอยู่กับภาวะจิตของเหล่าปัจเจกชน โดยองค์ดาไลลามะ ผู้นำทางด้านจิตวิญญาณได้เผยแพร่คำสอนพุทธศาสนาสู่โลกตะวันตกอย่างแพร่หลายและผู้หันมานับถือศาสนาพุทธทั่วโลกส่วนมากจะเป็นพุทธฝ่ายมหายานเสียมากกว่าฝ่ายเถรวาท ส่งผลให้ฝ่ายมหายานมองเถรวาทไปในทิศทางที่ว่า เห็นแก่ตัวไม่ยอมช่วยเหลือเพื่อนสรรพสัตว์ด้วยกัน กลุ่มที่คับแคบและยกกลุ่มของตนเองว่ามีความเป็นเอกหรือสูงกว่าฝ่ายเถรวาท คือ โพธิสัตว์ยาน ทั้งที่ก็มีพื้นฐานทางหลักธรรมจากคำสอนของพระศาสดาด้วยกันทั้งสิ้น เพียงแต่มิวิถีปฏิบัติหรือมรรคาที่แตกต่างกันไปเพียงเท่านั้น แต่ท้ายสุดก็มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญนั่นคือ พระนิพพาน และอีกประการหนึ่งคือ พุทธฝ่ายมหายานพยายามที่จะก่อร่างความเชื่อเรื่องกายให้ครบเป็น “สามกาย” ในทำนองเดียวกันกับไตรสรณคมณ์ แต่ในมุมมองกลับกันกลายเป็นเสมือนว่าพระพุทธเจ้าสามารถแบ่งภาคเหมือนในทำนองของศาสนาฮินดู ส่งผลต่อความคลาดเคลื่อนในหลักธรรมเสียเป็นจำนวนมากในหมู่นักผู้ที่มีระดับปัญญาน้อยที่ยังขาดภูมิรู้ ภูมิจิตแยกแยะระหว่างอุบายวิธีกับแก่นธรรมที่นำไปสู่จุดหมายอันสูงสุดคือ

หมดสิ้นอาสวะกิเลส จนทำให้ผู้คนเหล่านั้นกลับไปยึดมั่นถือมั่นกลายเป็นอัตตาตัวตนเสียอีก และยิ่งไปกว่านั้นพระพุทธเจ้ากลับกลายเป็นเทพเจ้าที่สามารถร้องขออ้อนวอนอีกด้วย แทนที่จะนำคำสอนของพระองค์ไปปฏิบัติ ผู้คนที่ศึกษาควรจะแยกแยะให้มากกว่าระหว่างสิ่งที่สมมุติบัญญัติเพื่อการเข้าถึงในหลักธรรมกับธรรมะที่เป็นแก่นแท้จริง เพื่อไม่ให้หลงมกมายจนเกินความพอดี พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงไม่ได้มีการเพิ่มเติมหรือแก้ไขในหลักธรรมที่พระองค์ได้ตรัสไว้แล้วทุกประการ

บทสรุป

พระพุทธศาสนามหายานเชื่อว่ากายของพระพุทธเจ้ามีสามกายหรือ ตรีกาย คือ 1) ธรรมกาย คือ กายแท้จริงที่เป็นหลักธรรมอันแท้จริงไม่มีเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด 2) นิรมานกาย คือ กายเนื้อมีการเกิด แก่ เจ็บและตาย จนสามารถพัฒนาศักยภาพกลายเป็นพุทธะได้ และ 3) สัมโภคกาย คือ กายที่เป็นทิพย์ภาวะยังคงดำรงอยู่เพื่อโปรดช่วยเหลือแก่เหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งกายทั้งสามนี้เกิดจากการตีความของเหล่าคณาจารย์นิกายมหายานว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ดับสูญไปไหนยังคงอยู่เป็นนิรันดร์แต่พระองค์ยังคงประทับอยู่ ณ ดินแดนพุทธเกษตรหรือที่ใดที่หนึ่งในจักวาล ยังคงได้ยินเสียงสวดมนต์อ้อนวอนและยังคงคอยช่วยเหลือแก่เหล่ามวลมนุษย์อยู่ ฝ่ายมหายานถือเรื่องตรีกายนี้เป็นอุบายโกศลเพื่อใช้ในการเผยแผ่พระศาสนาให้แก่เหล่า พุทธศาสนิกชนที่ยังมีปัญญายังไม่ถึงแก่นสัจธรรมโดยแท้จริง โดยการปฏิบัติสวดมนต์ ภาวนาเป็นพุทธานุสติน้อมนำมาปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน แต่เนื่องด้วยระดับปัญญาของบุคคลย่อมมีพื้นฐานที่แตกต่างกันอาจส่งผลให้เกิดความคิดหรือทัศนคติเรื่องตรีกายที่ผิดไป จนหลงผิดคิดว่าพระพุทธเจ้าเป็นเทพเจ้าหรือลัทธิเทวนิยม ทำให้หลักสัจธรรมเกิดความคลาดเคลื่อนของพุทธประสงค์ที่แท้จริงที่ต้องการให้มนุษย์รู้หนทางสู่ความพ้นทุกข์ที่แท้จริง ดังนั้นแม้จะเป็นเพียงอุบายวิธีที่จะนำพาสู่แนวทางปฏิบัติก็ต้องมีปัญญาควบคู่กันไปด้วย พิจารณาหลักธรรมที่ชี้ทางสู่การหลุดพ้นและปฏิบัติให้ถูกหลักคำสอนโดยแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ชาญเสน. (2554). **พระพุทธศาสนาแบบธิเบต**. กรุงเทพมหานคร : ส่องสยาม.
- เดอ แบร์ และวิลเลียม ฮีโอดอร์. (2512). **บ่อเกิดลัทธิประเพณีนิยม**. แปลโดย จำนงค์ ทองประเสริฐ. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน.
- ประยงค์ แสนบุราณ. (2548). **พุทธศาสนามหายาน**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.
- ทองใบ หงส์เวียงจันทร์. (2532). **พุทธธรรมมหายานแบบญี่ปุ่น**. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2530). **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- พระมหามิตร ฐิตปัญโญ. (2558). **พระพุทธศาสนามหายาน**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.
- พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ. (2550). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : เม็ดทรายพริ้นติ้ง
- พระวิศวกัทร เขียวเกียก. (2551). **มหาสุชาวติยวหสูตร**. กรุงเทพมหานคร : ส่องสยาม.
- เสถียร โพนินันทะ. (2522). **ปรัชญามหายาน**. กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ.
- อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. (2539). **พระพุทธศาสนามหายาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554). **ตรีกาย**. สืบค้นเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม 2564 จาก <https://dictionary.orst.go.th>.
- Nalinaksha Dutt. (1976). **Mahayana Buddhism**. Calcutta : Firma Klm Private Limited.